

РЕВОЛЮЦІЯ І ЛЕГІТИМАЦІЯ

*Усі історичні розчарування не в змозі
спростувати того факту, що...
людське буття має не форму еволюції,
але форму історії як такої.*

МІШЕЛЬ ФУКО

Одним із найскладніших завдань інтелектуально активних сучасників революцій є концептуалізація значень надзвичайної соціальної дії. Заздалегідь не існує універсальної теоретичної оптики, що уможливує соціально-філософське бачення цього багато у чому загадкового феномену, що постає як «екзистенційне осердя» (Франсуа Фюре) певного історичного періоду. Втім, достатньо виразним предметом уважного спостерігача радикальної зміни соціальних узвичаєнь цілою низкою суспільних пропозицій можуть бути типи і способи легітимації політичного панування, певні закономірності конституювання соціальних уявлень. При цьому слід мати на увазі, що три класичні веберівські типи легітимації — традиційний, легальний і харизматичний — є ідеальними типами, або «дослідницькими утопіями», за образом визначенням одного з фундаторів соціологічної науки. І в цьому розумінні український Майдан 2013–2014 років не є винятком. Не зайве також наголосити, що ці дослідницькі утопії не є достатніми, щоб зрозуміти соціополітичну динаміку сучасних суспільств, втягнутих у революційний вир. Такі явища, як «холодна комунікація» та її «індиферентна інакшість», «метаморфози», за оригінальною термінологією Жана Бодриєра, істотно впливають на перебіг політичних, мистецьких і навіть наукових подій сьогодення.

Метаморфози у цьому разі означають карколомні зміни наративів у теленовинах, шоківі несподіванки для адресата меседжів. Виразним виявом «екстазу комунікацій» (Бодрияр) є, наприклад, стратегія облуди (strategy of deceit) Путіна у процесі ведення так званої гібридної війни. Солдати інформаційних військ на кшталт Дмитра Кисельова вкидають у масову свідомість усілякі харамани, щохвилини тасуючи їх мов стос карт, перетворюючи реальні події на віртуальні фантазмагоричні телеподії. Тут має місце розрахунок на те, що пам'ять не налаштована утримувати в голові «етапи великої брехні». Яскравий приклад такої технології — розповідь донецької колаборантки про розп'ятого трирічного хлопчика. Телекоментатор готує глядача до сприйняття цього хіта російської пропаганди: «розум відмовляється зрозуміти, як таке можливе у наші дні у центрі Європи. Серце не вірить, що таке взагалі можливе». Далі демонструється інтерв'ю з «уродженкою Закарпаття», в якому вона з трагічними інтонаціями говорить про міфічних правнуків вояків дивізії СС Галичина, про звірства яких, мовляв, розповідала їй бабуся. Правнуки, за її словами, постали з пекла мов привиди своїх прадідів і вчинили акт розп'яття. Маємо набір наративів інформаційної війни. Перед нами — образ пекельних привидів радикального зла, що їх мають уособлювати міфічні «правнуки» «дивізійників», сцена інfernальної жорстокості, а у підтексті — маніпулятивна технологія за лекалом «казка — бль, да в ней намёк».

Дивізія СС «Галичина» посідає значне місце в новочасній імперській міфології Росії не в останню чергу ще й тому, що відіграє роль «операції прикриття» для того, аби приховати неспростовний факт: у структурі військ СС було шість російських формувань, у тому числі три дивізії, одна бригада, один корпус і один полк загальною кількістю близько 50 тисяч багнетів. Це 29-та гренадерська дивізія СС «РОНА» (1-ша російська), 30-та гренадерська дивізія СС (2-га російська), добровольчий полк СС «Варяг», 1-ша російська національна бригада СС «Дружина», 15-й козацький кавалерійський корпус СС. Зокрема, тільки одна 30-та гренадерська дивізія брала участь у придушенні Варшавського і Словацького повстань, діяла проти макі у Франції. Крім того, масову свідомість росіян у такий спосіб забезпечують від «шкідливого» знання про існування формувань Ваффен СС у більшості завойованих Німеччиною країн. Тут достатньо пригадати сумнозвісну французьку гренадерську дивізію СС «Шарлемань», вояки якої у квітні 1945 року перебували у центрі бойової зони довкола райхканцелярії, несамовито захищали бункер Гітлера під час штурму Берліну радянськими військами.

Історія про розп'ятого хлопчика є характерною для способів сугестії, що його використовують російські інформаційні війська, а саме — «війну архетипів», за влучним визначенням відомого журналіста російського телеканалу «Дождь» Павла Лобкова¹. Такою самою, на думку Лобкова, була

¹ Телеканал «Дождь». Новини, 13 липня 2014 року.

історія про загін «білих колготок» — жінок-снайперів з країн Балтії, які, мовляв, воювали на боці «антиросійських» сил і добровольчих загонів з 1990-х років у Придністров'ї, на грузино-абхазькій та чеченській війнах, у Дагестані та в Нагорному Карабасі. Цей фольклорний образ російської імперської пропаганди охоче підхопили публіцисти, письменники охоронницького крила російської культури, політики-шовіністи.

Згодом з'ясувалось, що історію про хлопчика «вигадала» дружина бойовика так званої ДНР. Є достатньо підстав вважати, що ця вигадка була добре сконструйована на ґрунті стратегій психологічної війни, розроблених спецслужбами Російської Федерації. Примітно, що вік хлопчика й подробиці акту «розп'яття» коливались залежно від оповідачів. Значну роль у цих стратегіях відіграє дискурсивний шок, тобто підготовча обробка свідомості на кшталт «розум відмовляється зрозуміти», «серце не вірить». Такі наративи відіграють роль превентивної легітимації, на яку й зорієнтовані фабриканти новин. Превентивна легітимація спрямована на мобілізацію демонів архаїчної свідомості задля перемоги у завойовницьких кампаніях.

Аналогічні пропагандистські прийоми постають як неодмінна умова боротьби з дискурсом революції і, по суті, є вербалізованим спротивом неформальних інституцій. Річ у тім, що кожен руйнівник «старого режиму» (чи то радикальний ворохобник, чи то поміркований реформатор) має справу не лише з системою формальних політичних інституцій, але і з системою віртуальних неформальних інституцій, що часто-густо відіграють роль соціального фундаменту для існування цього режиму. У публічному дискурсі ці віртуальні інституції дуже часто подають як універсальний мем, відомий під назвою «корупція». При цьому суспільству нав'язують стереотип, згідно з яким корупція означає передусім різні форми хабарництва. Втім, корупцію не можна зводити до системи підкупів, непотизму або клієнтелізму. Це перш за все неспроможність державних інституцій виконувати свої функції належним чином. І така неспроможність має цілком спланований, штучний характер, є органічною складовою приватизації держави.

Революції породжують і мають породжувати нове право. На ґрунті цього права постає новий закон. Натомість будь-яка спроба примирити закон і порядок завершується поглинанням закону наявним порядком, тим, що складався впродовж десятиріч, а то й сторіч, проти якого власне і постає народ, вимагаючи його відкинути, оскільки цей старий порядок вже втратив свою легітимність, і насамперед легітимність у вигляді неформальних інституцій. Ідеться про корпоративну солідарність правоохоронної системи, прокуратури, суддівського корпусу, фіскальної служби, митниці тощо, про управлінські ієрархії як про інструмент реалізації кримінальної діяльності на ґрунті організаційних, інформаційних і фінансових ресурсів інституцій формальних.

По суті, революціонери здобувають і право на нову раціоналізацію історії, в якій набувають пріоритетної ваги наративи, пов'язані з реалізацією

права на повстання. Саме вони правлять за базис легітимації новопосталої політичної реальності.

Українська Революція Гідності не є винятком у цьому розумінні. Скажімо, уже впродовж тривалого часу ми спостерігаємо розгортання грандіозного симулякру під назвою *боротьба з корупцією*. Щоразу усталений порядок корпоративної кругової поруки руйнує будь-яку спробу змінити стан речей законним шляхом. Не випадково колишній глава СБУ Валентин Наливайченко наполягав на необхідності створення трибуналів не лише для терористів, а й для корупціонерів. Породжені філістерською вдачею ділків дискусії, переговори, узгодження задля пошуку зиску є гальмом для фундаментального революційного оновлення права і отже — нової легітимації. Слід розуміти — вимогою української Революції Гідності була не просто ротація політичних еліт, а ліквідація наслідків переродження політичних інституцій держави. За роки української незалежності відбулась фактична приватизація державних інституцій, які втратили свою загальнонаціональну роль і перетворились на силовий загін кримінальної корпорації. Навіть під час війни не вшухає боротьба за державу як знаряддя реалізації суто корпоративних інтересів.

У перебігу революційних змін невіддільною складовою є радикальне оновлення публічного дискурсу, що годі уявити без усілякого роду мовних інновацій і переформатування символічного простору колективної дії. Ведучи мову про дискурс, я передусім маю на увазі комплекс влади-знання, що його засадові риси окреслив Мішель Фуко. Саме революційні зміни умов і форм соціально-політичної комунікації є вагомим аргументом на користь уявлення про дискурс як комплекс влади-знання, що його обстоював Мішель Фуко. У Парижі досі зберігається і працює старовинний ресторан «Le Procope». Це один із символічних топосів Великої Французької революції. Його відвідували посланники США у Франції Бенджамін Франклін і Томас Джефферсон, який за обіднім столом у «Le Procope» робив маргіналії у тексті Декларації прав людини і громадянина. Тут зустрічались майбутні лідери партії Монтаньярів Дантон і Марат. На підлогу ресторану кинуті червоні килими, оздоблені королівськими ліліями. Отже, відвідувачі навіть мимоволі топчуть символи монархії. Офіціанти, вдягнуті у шкіряні фартухи, уособлюючи масонів, які відіграли значну роль у Французькій революції. Двері туалетних кімнат позначені табличками *для громадянок* і *для громадян*. Зі стелі звисає люстра, прикрашена кармінно-червоною тканиною у вигляді фригійського ковпака, відомого символу свободи і розуму.

Безперечно, революційний дискурс залишається невіддільною складовою соціальних уявлень сучасних французів, важливою частиною легітимації цінностей та інституцій національної держави. Якщо зануритись у його історичні видозміни, то можна простежити всі соціальні перипетії зміни усталених соціальних структур з їхньою консервативною інертністю і спокуюю гарантованої влади. Водночас, як добре показав Алексис де

Токвіль у праці «Давній порядок і революція», Французька революція, по суті, прискорила розвиток інституцій абсолютистської держави та адміністративної централізації, зруйнувавши шляхту і створивши сучасну адміністративну державу. За утворення такої держави-нації палко агітували монтаньяри в «*Assemblée nationale législative*». Зрештою, революція відіграла роль переходу від *традиційної* монархії до якобінської диктатури [Furet, 1978: р. 283]. Ідеться про нові форми легітимації, провідну роль у становленні якої відіграли так звані *société de pensée* («спільноти, що мислять»), більш відомі як масонські ложі. Франсуа Фюре називає такі малочисельні войовничі групи посередниками у процесі конституювання «суспільством рівних» уявної історичної реальності, фахівцями з ідеологічного сюрреалізму. Саме вони сприяли встановленню злагоди між анонімними олігархами, всілякими посередностями, компаніями, що їх утворювали «темні особи», та взаємозамінними персонажами, Брисо, Дантоном, Робесп'єром [Furet, 1978: р. 278]. Тут добре проглядає певна структурна аналогія з сучасним українським постмайданним суспільством, в якому активно діє латентна машина урядування, а вкрай популярним продуктом такого урядування стали нувориші з кримінальним минулим, герої і пройдисвіти, політики-перекотиполе, які по три, а то й по чотири рази змінювали свою партійну приналежність. Факти розкрадання волонтерської допомоги під час війни з Росією, підкуп депутатів, герої, воїни — захисники держави і водночас контрабандисти, корисливі магнати-патріоти — ось складові соціального ландшафту України зразка 2014 — 2016 років. Проте, на відміну від «спільнот, що мислять» доби Великої Французької революції, проекти легітимації й соціального консенсусу виробляють злотовані групи корумпованих чиновників та олігархічні клани. Вони не продукують історичну сюрреальність. Вони експлуатують символи демократичної легітимації (свободи і права громадян, ідею правової держави і конкурентної ринкової економіки) і спираються на етатистські інституції, насамперед силовий блок, вже добре випробувані структури урядування, на корпоративну солідарність радянського штабу.

Трансісторична чинність цих структур завжди добре помітна у конфігураціях мовного ландшафту доби. Революції породжують битви символів і змагання мовних стратегій. Свого часу цей процес було добре осмислено Карлом Марксом у відомій праці «Вісімнадцяте брюмера Луї Бонапарта». Інноваційний словник стимулює революційні зміни. Проте дуже часто провідні дієвці революцій звертаються по допомогу до історичних аналогій. Згадуючи приклади Лютера, який перевдягався у Апостола Павла, або вождів Великої Французької революції, що вбирались у шати то Римської республіки, то Римської імперії, Маркс порівнює їх з новачком, який вивчає іноземну мову. Новачок неспроможний засвоїти дух нової мови, доки не володіє нею вільно, доки не може обійтись без мисленневого перекладу, доки у новій мові не забуває рідну [Маркс, 1987: с. 8]. Критичний пафос Маркса пояснюється відданістю мислителя стереотипам власноруч вироб-

леного проекту соціалістичної революції з його рецептом зуживання «первородного гріха» суспільства, що функціює на засадах ліберальної економіки. Йдеться про подолання відчуження людини через звільнення пролетаріату від кайданів експлуатації, стрибок з передісторії у царство історії. Проте впродовж ХХ сторіччя ми стали свідками спалаху найбрутальнішої експлуатації новітніх рабів у країнах, які зазнали трагічних наслідків соціалістичних революцій. Річ у тім, що Марксове розуміння сучасності і постсучасності розміщує історичні події у діахронічному вимірі, що його конституює власне «принцип революції» (Франсуа Ліотар). Сучасність, на думку Ліотара, завжди містить обіцянку її подолання і водночас датує кінець певного періоду, доби і початок нової. Ось чому постмодерн апріорі вплетений у модерну темпоральність, яка несе у собі імпульс виходу у геть інший стан [Lyotard, 1988: p. 34].

Апеляція до зужитого соціального проекту в історично перейдених формах естетизованої ідеології, цього зверненого в минуле еквівалента панування, — це, по суті, спроба його релегітимації. Таку релегітимацію здійснюють через реставрацію словесного ресурсу та міфологем старого режиму. Воля до влади постає як *пригадування*, яке, у свою чергу, постає як знаннєвий ресурс політичної легітимації. І тут треба розділяти паразитарний дискурс бенефіціарів революції та дискурс сил реставрації.

Перший є різновидом стратегій урядування, які включають до себе цінності великого нарративу революції, її сакралізованої ціннісної основи та раціональності панування. Де-факто під машкарою революційної риторики приховано етатистські уявлення верхівки політичного класу, партійної бюрократії. У цьому розумінні українська Революція Гідності має шерег спільних рис з Французькою революцією, яка не мала екстрасоціального фундаменту на кшталт Американської революції, вкоріненої у релігії та англійському Common Law. Не кажучи вже про більшовицьку революцію, сперту на профетичний проект наукового комунізму, або революцію нацистську, що виросла з расистської утопії націонал-соціалізму. Революція — це завжди певний дискурс, в якому інституціалізована істина прагне взяти гору над публічним діалогом. З цього погляду, скажімо, поняття *гідності* у певному розумінні належить до системи універсальних кодів усіх революцій, що дуже швидко перетворюються на меми. Ми можемо говорити про *гідність релігійної громади* у Реформації, *гідність третього стану*, якщо йдеться про Велику Французьку революцію, про *гідність колоністів* в Американській революції, про *гідність раси* в нацистській, так званій консервативній революції, про *гідність пролетаріату* в соціалістичних революціях тощо.

З іншого боку, як зауважував Корнеліус Касторіадис, революціонери всіх часів одержимі ідеєю раціонального панування над історією та суспільством, вважаючи себе справжніми суб'єктами соціальних змін, у чому вже містяться зародки тоталітаризму [Castoriadis, 1990: p. 164]. Привласнюючи собі право бути повноправними представниками чи то поступу, чи

то Божественного провидіння, комісари історії, по суті, знезначують реінституціалізацію, яку здійснює колективна активність суспільства. Заради легітимації свого проекту більшовики, наприклад, вдалися до руйнування мови і знезначення внутрішньої форми слова (мотивування назв предметів та явищ), створення профетичного сакрального жаргону, запровадження словника покручів, зпобутовлення та опошлення марксистського дискурсу. Фундаментальні риси цього процесу добре реконструював Платонов у повісті «Котлован» і романі «Чевенгур», де конкурують між собою два дискурси — дискурс більшовицького експерименту та дискурс первородної утопічної імпровізації, модерний ідеологічний жаргон, «новомова» та архаїчна «речовина існування». Породжене силою уяви утопічне світобачення приневолює мовний світ, тісно пов'язаний із структурами повсякденності. Саме він руйнує ілюзію абсолютної стабільності, що її плекає утопічна свідомість. Епіфеноменами війни дискурсів поволі стають ідеологічний ритуал, шизоїдність публічного діалогу, мистецтво імітації та торжество маніпулятивних технологій. Все це увійшло у плоть і кров сучасних олігархічних режимів. Наочним прикладом тут може бути путінська пропаганда з її карколомними змінами пропагандистських пріоритетів, від проекту «Новоросії» до проекту «Сирія як прабатьківщина православ'я». Жаргон достеменності, притаманний авторитарним режимам, повертається. Цілий шерег наративів і символічних жестів, притаманних теократичному абсолютизму Візантійської імперії, стає осердям наступальної дискурсивної машини Кремля. Виразним прикладом функціонування такої машини є епізод, коли під час візиту до Греції у травні 2016 року Путін облаштувався у стасидії храму Успіння Пресвятої Богородиці на горі Афон, де колись возсідали візантійські імператори.

У випадку української Револуції Гідності можновладні попутники повсталих пасіонаріїв українського суспільства, охоплені демоном нагромадження та олігархічної конкуренції, ставились і ставляться до ідеалів, художніх форм та ілюзій Майдану як до риторичного знаряддя свого власного панування. Вони не претендують на владу над історією, вони претендують на владу над суспільством, що є запорукою гарантованого збагачення їх.

Сьогодні знання і психологічні інструменти стимулювання страхів, фобій, ілюзій, інструменти «мобілізації» екзистенціалів (тривоги, заклопотаності тощо) значно зміцнили потенціал влади у боротьбі за легітимацію. Пафос величі і достеменності у всіякого роду телевізійних навіюваннях імплантується у свідомість заскочених негараздами індивідів. Водночас триває відтворення і самовідтворення стилю соціальної поведінки, притаманної добі посткомунізму. Його ознаками є беззастережна електоральна демагогія, дипломатичний жаргон політологів, мовлення, яке більше приховує, ніж розкриває.

З іншого боку, торує собі шлях дискурс реставрації. Вже нова мова знає атак тролів, чи то з табору стратегічного супротивника — Росії, від-

критих і латентних колаборантів, чи то політиків з партії реваншу. Лише війна, небезпеки, пов'язані з «лагідним» колабораціонізмом, не дають цьому дискурсові, реваншистській політичній публіцистиці, випростатися на повний зріст.

Щоправда, так само як повільно, але впевнено діють формальні інституції, що їх уособлюють цінності демократичного ладу, діє і наратив революції. Він втягує індивідів і суспільство загалом в орбіту нового світу. Ця тенденція торувала собі шлях у процесі розгортання європейських революцій. Свого часу Алексис де Токвіль констатував, що своєрідна мова Дидро і Русо, тобто мова інтелектуалів-натхненників Великої Французької революції, лише після того, як вона «поширилась і розчинилась у розмовній мові», тобто наприкінці XVIII сторіччя, поволі почала проникати в середовище адміністраторів, у тому числі чиновників фінансового відомства [Токвіль, 2000: с. 62].

Оновлення відбувається всупереч потопу симулякрів і реваншистської політичної публіцистики. Нині у цьому процесі значну роль відіграє перейменування площ, вулиць, міст, селищ і сіл тощо у рамках імплементації закону про декомунізацію. І цей процес є важливою частиною нової легітимації. Деполітизація, соціальна апатія, стихійна масова аномія, які є обов'язковою умовою олігархічного панування, через трагічні катаклізми, волонтерський рух, самопожертву, героїзм, здається, назавжди відходять у минуле.

Останній Майдан засвідчив, як засвідчують усі революції, що дієвці революційної творчості є носіями нових уявлюваних інституцій. Це не лише нова свідомість, це нескінченне творення і самовідтворення соціальних структур, стратегій спілкування, що постає з магми агоністичного діалогу. В історії постійно виникають ситуації, коли творення переходить у зіткнення із зачарованим колом домінуючих самовідтворюваних соціальних структур. Власне, у нас в Україні це і відбулося. І у цьому розумінні я хотів би звернути увагу, що саме ця здатність творити такі соціальні структури є засадовою для всіх глибоких національних революцій. Утім, не національних соціальних революцій не буває. Вони всі марковані особливостями того чи того національного утворення. Можна говорити скільки завгодно про їхній характер, але революції здебільшого передбачають творення національної держави на нових засадах. Чи то Американська, Мексиканська, Нідерландська, Французька революції, чи то Італійське Рісорджименто. Заторкуючи це питання, я хотів би згадати тотальний неуспіх спроб законного шляху виходу із зачарованого кола соціальних структур. Каталонія і Шотландія прагнуть іти законним шляхом. Але вони досі не мають національної держави. Інша річ, що Велика Французька революція, не маючи сакрального підґрунтя, набула форми релігійної революції, яка, проте, не знала ні Бога, ні культу, ні потойбічного життя. Одна з особливостей таких революцій полягала в тому, що до появи християнського універсалізму вони «в самих своїх догматах зберегли певне національне й часто

навіть муніципальне забарвлення, вони, звичайно, замикалися в межах певної території, з якої не виступали майже ніколи» [Токвіль, 2000: с. 23]. Унікальність Великої Французької революції полягає в тому, що, створюючи національну республіку, її дієвці створили спільну інтелектуальну батьківщину для європейців. Так само Симон Болівар, звільнивши території сучасних Колумбії та Панами, Венесуели та Еквадору, дав поштовх до розвитку південноамериканського республіканізму і, по суті, створив «інтелектуальну батьківщину» для всіх латиноамериканців. Його революційний проект сформувався під величезним впливом соціального і політичного універсалізму інституційних зрушень Великої Французької революції, її провідних ідей. Працюючи, скажімо, над болівійською конституцією, Болівар фундаментально студіював «Дух законів» Шарля Луї де Монтеск'є [Lynch, 2006: р. 33].

Французька модель суспільних перетворень з 1810-х років стала невіддільною частиною політичної думки, а поняття «ліберальний» активно увійшло до публічного дискурсу Латинської Америки. Водночас легітимація влади на південних теренах Нового Світу надалі здійснюватиметься на ґрунті строкатої суміші традиційних цінностей (сакралізація особистісних та сімейних уз із групами великої рідні і релігійними спільнотами, плекання упривілейованого статусу військової корпорації, культ харизматичних та авторитарних лідерів) та цінностей модерних, таких, як політична свобода, рівність, законні права громадян, антиклерикалізм. Цю специфіку уперше позначив сам Симон Болівар, поклавши провину за падіння Першої Венесуельської республіки на своїх підлеглих, які, імітуючи *вічну республіку*, не зважали на сувору політичну реальність Південної Америки, її культурно-історичну специфіку [Bushnell, Langley, 2008: р. 136]. Власне, ідеться про засадову індивідуалізацію кожної соціальної форми. Саме вона й визначає перебіг революційних подій, які розгортаються на ґрунті реалізації права на повстання, насамперед як тиск, у тому числі тиск фізичний. Виразним символом цього тиску є «коктейль Молотова», це неодмінне знаряддя руйнівної сили сучасної історії.

Кожна революція також несе в собі небезпеку легітимації терору, що його спричиняє масовий ресантимент, або авторитарна зверхність комісарської верхівки. Одним з головних чинників примусу до революційних реформ через терор є перетворення групи політичних лідерів на закритий клуб, управлінську секту, яка усуває народ від участі у громадських справах. Позбавляючи власні рішення легітимності, політичний клас по суті знищує саме підґрунтя революційної творчості і наражає на небезпеку проект радикальних демократичних змін.

Інституційна фантазія, яка зараз реалізувалась у волонтерському русі, в інших самоорганізованих структурах, таких, як Правий сектор, і є сподіванням на соціальні зрушення в Україні, які можуть призвести до утвердження нових цінностей, є основою саморозвитку суспільства.

Здійснювати революційну легітимацію означає мислити історичний процес, спираючись на категорію *можливого*, на ймовірні вектори розвитку, на експериментальний дискурс і лабораторію нових цінностей. Категорія *можливого* актуалізує значення, здавалось би, зужитих меседжів. Згадаймо тут актуалізацію привітання «Слава Україні — Героям слава», що було поширене у повстанців Холодного Яру, в ОУН та у вояків УПА. Воно органічно увійшло до лексики нинішніх українських можновладців і стало частиною легітимаційного ритуалу. Імовірність революційної дії дуже часто узалежнюється процесом своєрідної «повзучої легітимації», який передбачає своєрідне поступове щеплення послаблених політичними, геополітичними і економічними негараздами можновладців. Ідеться про зміну політичних наративів від поміркованого (на кшталт *вимагаємо перевиборів*) до радикального (на кшталт *банду геть*). Добре відома динаміка гасел у ході розгортання української революції 1917 — 1920 років. «Хай живе вільна Україна у вільній Росії!», «Хай живе федеративна республіка!», «Автономія України», «Самостійна Україна з гетьманом на чолі» тощо. Я б назвав цю дискурсивну динаміку бажанням посмикати Левіафана за хвіст перед вирішальною битвою, воєнною хитрістю революційного розуму. Але годі уявити революцію без її фундаментальної засади — наміру людини попри загрози та організоване державне насильство ризикувати життям замість насолоджуватись стабільністю покори та комфортом соціальних узвичаєнь. Людина, що бунтує, через ризик смерті знецінює, делегітимує усталені історичні наративи. Без усвідомлення цього закону повстань громадська думка скочуватиметься до трагічних банальностей на кшталт запитань «За що покладали голови Герої Небесної Сотні?». У своїй статті «Чи варто повставати?», присвяченій Іранській революції, Мішель Фуко писав, що така здатність ризикувати є невіддільною від особливостей влади як такої: «Влада, що її людина застосовує щодо іншого, є завжди ризикованою... Влада за своєю природою не є зло. З усіма своїми механізмами вона є нескінченною, що не означає її усемогутність, радше навпаки». Але «правила, які обмежують її, ніколи не можуть бути достатніми; універсальні принципи позбавлення претендентів на владу всіх нагод для її захоплення ніколи не є достатньо суворими. Проти влади індивід має застосовувати непорушні закони та необмежені права» [Foucault, 2000: p. 453].

Тим часом досі залишається нездоланною характерна ознака модерних політичних уявлень як підґрунтя легітимації — суто модерна дихотомія уявних політичних значень *державна* та *суспільство*, в якій держава — це завжди *вони*, а суспільство — це завжди *ми*. Це своєрідна ахіллесова п'ята і ризики представницької демократії. Звідси походить руйнівний ресантимент щодо можновладців, що постають як уповноважені з виконання суспільних вимог. Такій дихотомії Корнеліус Касторіадис протиставляє політичні уявлення грецького полісу, в яких переважає ідея: закон — це *ми*, поліс — це *ми* [Castoriadis, 1990: p. 167–170]. Але нині політичні уявлення полісу немож-

ливо відродити, не кажучи вже про те, щоб зробити їх чинними. Соціально-історична спадщина сучасних європейських суспільств, їхня економічна структура, геополітичний ландшафт сьогодення, розвиток комунікацій на базі науково-технічних новацій цілкомито унеможлиблюють відродження політичних уявлень громадян давньогрецького полісу. Скажімо, однією із засад модерних соціально-політичних уявлень є ідея справедливості, яка для доби розквіту афінської демократії ґрунтувалась на майновому цензі, що його запровадив давньогрецький урядовець і поет Солон. Майновий ценз визначав право обіймати ті чи ті державні посади у полісі.

Кожна революція є продуктом легітимаційної кризи і оскарженням монополії держави на насильство. Мета кожної революції — це встановлення нових соціальних і політичних інституцій, або реінституціалізація. Але досвід усіх революцій показує, що створення таких інституцій зазвичай не є результатом раціональної, заздалегідь спланованої дії. Здебільшого вони постають унаслідок стохастичних змін і реального процесу реалізації народом права на повстання, повалення усталеної системи легальності. У цьому розумінні, наприклад, організація Сотень у вирі протистояння державних структур авторитарної диктатури та повсталих громадян під час української Революції Гідності може бути класичним зразком реінституціалізації. Усвідомлена революційна дія завжди передбачає існування паралельних структур контрвлади, які усталюються насамперед у формі політичних уявлень. У процесі розгортання революцій така фундаментальна ознака політичних уявлень закріплюється у наративах співвідношення суспільство-влада, базової складової революційної легітимації.

ДЖЕРЕЛА

- Маркс, К. (1987). *Восемнадцатое брюмера Луи Бонапарта*. Москва: Политиздат.
 Токвіль, А. де (2000). *Давній порядок і революція*. Київ: Юніверс.
 Bushnell, D., Langley, L.D. (2008). *Simón Bolívar: Essays on the Life and Legacy of the Liberator*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.
 Castoriadis, C. (1990). *Le Monde morcelé*. Paris.
 Foucault, M. (2000). Usless to Revolt? In: *Power*. Vol.3. New York: The New York Press.
 Furet, F. (1978). *Penser la Revolution Française*. Paris: Editions Gallimard.
 Lynch, J. (2006). *Simón Bolívar. A Life*. S.I.: Yale University Press.
 Lyotard, J.-F. (1988). Réécrire la modernité. In: *L'inhumain*. Paris: Galilée.

Статтю одержано 19.07.16

REFERENCES

- Marx, K. (1987). *The Eighteenth Brumaire of Louis Napoleon*. [In Russian]. Moscow: Politizdat. [= Маркс, 1987].
 Tocqueville, A. de (2000). *The Old Regime and the Revolution*. [In Ukrainian]. Kyiv: Universe. [= Токвіль, 2000]
 Bushnell, D., Langley, L.D. (2008). *Simón Bolívar: Essays on the Life and Legacy of the Liberator*. Lanham, Maryland: Rowman & Littlefield.

- Castoriadis, C. (1990). *Le Monde morcelé*. Paris.
Foucault, M. (2000). *Usless to Revolt? Power*. Vol.3. New York: The New York Press.
Furet, F. (1978). *Penser la Revolution Française*. Paris: Editions Gallimard.
Lynch, J. (2006). *Simón Bolivar. A Life*. S.l.: Yale University Press.
Lyotard, J.-F. (1988). *Réécrire la modernité*. In: *L'inhumain*. Paris: Galilée.

Received 19.07.16

Oleh Bilyi

REVOLUTION AND LEGITIMATION

The article subject is the relationship between the revolutionary action and the process of legitimation. The author demonstrates how revolutionaries acquire the right to new rationalization of history. The priority in this process belongs to narratives which are related to realization of the right to revolt. Each conscious revolutionary action anticipates the existence of some parallel structures of counterpower. These structures are mainly established as political views and imagined institutions. Within the process of revolution, this fundamental feature of political imagination is embodied in narratives of society-power relation, which is the basic component of the revolutionary legitimation.

Keywords: revolution, legitimation, imagined institutions, right to revolt, counterpower

Білий, Олег — доктор філологічних наук, професор, провідний науковий співробітник відділу філософії культури, етики та естетики Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України

Bilyi, Oleh — doctor of sciences (philology), professor, senior research fellow at the Department of the Philosophy of Culture, Ethics and Aesthetics, H.S. Skovoroda Institute of Philosophy, National Academy of Sciences of Ukraine
